

YENİ YASAL DÜZENLEMELER IŞIĞINDA TÜRKİYE'NİN TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRAS ÇEVRELERİNİN YÖNETİMİ

DÖNEM ÖDEVİ

Ayşe Ege Yıldırım
Öğrenci No. 04923806

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ DOKTORA PROGRAMI

KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ BÖLÜMÜ
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ ALT DALI

ÇEVRE YÖNETİMİ DERSİ
Prof. Dr. Cevat Geray – Dr. Bülent Duru

Ocak 2006

İÇİNDEKİLER

1.	GİRİŞ	3
2.	TÜRKİYE'DE TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRAS ÇEVRELERİNİN YÖNETİMİNİN BUGÜNE KADARKİ GELİŞİMİ	3
2.1.	Kurumların Gelişimi	3
	<i>Merkezi yönetim</i>	3
	<i>Merkezin yerel birimleri</i>	5
	<i>Yerel yönetimler</i>	5
	<i>Sivil sektör</i>	6
	<i>Akademik sektör</i>	7
	<i>Özel sektör</i>	7
2.2.	Yasaların Gelişimi	8
	<i>Erken dönem</i>	8
	<i>1982 Anayasası sonrası düzenlemeler</i>	8
	<i>2863 sayılı Koruma Yasası ve İlke Kararları</i>	9
2.3.	Uluslararası Düzeydeki Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler	9
	<i>UNESCO ve Dünya Miras Merkezi</i>	9
	<i>Diğer önemli kuruluşlar</i>	10
2.4.	Korumada Uygulama Araçları	11
	<i>Teknik araçlar</i>	11
	<i>Akçal araçlar</i>	12
2.5.	Siyasal ve Toplumsal Uygulamalar	12
3.	GÜNCEL GELİŞMELER VE SON DÖNEM YASAL DÜZENLEMELERİ	13
3.1.	Toplumsal ve Siyasal Ortamdaki Güncel Eğilimler	13
3.2.	Yeni Yasal Düzenlemelere Genel Bakış	13
	<i>Yasalar</i>	14
	<i>Yönetmelikler</i>	15
3.3.	Yeni Teknik Araçlar	16
3.4.	Yeni Örgütsel ve Akçal Araçlar	17
	<i>Örgütsel araçlar</i>	17
	<i>Akçal araçlar</i>	17
4.	GELECEĞE YÖNELİK DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	18
5.	KAYNAKÇA	19

1. GİRİŞ

Anadolu, kültür tarihi açısından dünyanın en önemli coğrafyalarından biridir; buna bağlı olarak da Türkiye, kültür mirası açısından son derece zengin bir ülkedir. Pek çok medeniyet bu topraklarda yer etmiş, birbiriyle etkileşime girmiş ve ortaya katmanlarca sentezlenmiş kültür mirası hazinesi çıkarmıştır. Bu mirası korumak da doğal olarak büyük ve zorlu bir görevdir; özellikle Türkiye gibi halen gelişmekte olan bir ülkenin dinamik toplumsal yapısı içinde, kültür ve koruma politikaları birçok açıdan düzene oturmamış durumdadır.

Geniş anlamıyla, 'tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaları, doğal kaynakların korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla gerek kamusal, gerekse özel kesimde elverişli bir örgütlenme, planlama, iletişim, eşgüdüm ve denetim sisteminin oluşturulması'nı (Keleş, Hamamcı, 2005: 307; Geray 1998:10) belirten **çevre yönetimi** kavramının önemli bir boyutu da, doğal ve kültürel çevre kaynaklarının korunması ile ilgilidir. Türkiye'de, 'kültür ve tabiat varlıkları' olarak yasal ve yönetsel sistemde ifade edilen bu alan, doğal ve kültürel çevreyi, içsel niteliklerine uygun bir şekilde, bir arada ele almaktadır. Bununla birlikte, **insan yapımı çevrelerin** korunması, mimarlık, arkeoloji, sanat tarihi gibi belirli disiplinleri ilgilendiren özelleşmiş bir kol olup, bu yazıda ağırlıklı olarak bunun üzerinde durulmaktadır. İleride ele alınacak konuların büyük bir bölümü, tüm çevre koruma etkinlikleri için geçerli olmakla birlikte, tarihi yapıların ve kentsel dokuların korunmasına ilişkin yasama, örgütlenme, planlama ve uygulama etkinlikleri ve bunların sorunları üzerinde duran bir '**kültürel miras koruma amaçlı çevre yönetimi**'ne ilişkin bir tablo çizilmeye çalışılmaktadır.

Kültür mirasının korunması, aslında Türkiye'de **uzun geçmişe** sahip, yasaları ve belirli kurumları gelişmiş bir konudur. Ancak çalışmalar, daha çok **bürokratik ve akademik** çevrelerle kısıtlı kalmış, siyasi irade ve karar süreçlerine yerleşememiş, **toplum geneline** de bir kavram ve kültür olarak **yayılamamıştır**; konu ile ilgili uygulamalar ve yaşanan olaylar da bu üzücü gerçeği yansıtmaktadır. Bir toplumun yaygın eğitim ve kültür düzeyi belirli bir aşamaya gelemediği sürece, kültürel kimliğimizi oluşturan mirası takdir etme ve koruma gereği de halk tabanında benimsenemeyecektir. Soyut ve uygulama mekanizmaları gerçekçi bir şekilde hazırlanmamış kanunlarla '**yukarıdan aşağıya**' dayatılmaya çalışıldıkça, koruma gerçek anlamda başarıya ulaşamayan bir çaba olarak kalmaktadır.

Bununla birlikte, son zamanlarda ülkemizdeki toplumsal ve siyasal ortamda gözlenen belirli değişim süreçlerine koşut biçimde, kültür varlıklarını koruma konusunda da son iki-üç yıldan bu yana, **önemli yasal değişikliklerin** yürürlüğe konduğu görülmektedir. Bazılarınca ciddi bir **reform** olarak nitelendirilen, ancak bazı soru işaretlerini de beraberinde getiren bu sürecin, yakalaması zor bir hızda ilerlemesine karşın, çeşitli yönleriyle irdelenerek anlaşılması önemlidir.

2. TÜRKİYE'DE TARİHİ VE KÜLTÜREL MİRAS ÇEVRELERİNİN YÖNETİMİNİN BUGÜNE KADARKİ GELİŞİMİ

2.1. Kurumların Gelişimi

Merkezi yönetim

Osmanlı yönetsel ve sosyal geleneklerinin bir mirası olarak, Türkiye Cumhuriyeti de merkezîyetçi bir sistem ile yönetilegelmiştir. Cumhuriyet tarihinde kültürel varlıkların korunması konusundan sorumlu ilk kurum **Millî Eğitim Bakanlığı** olmuş, bu görev daha sonra **Kültür**

Bakanlığı'na devredilmiştir. 1970'li-80'li yıllarda bir süre **Kültür ve Turizm Bakanlığı** olarak yeniden yapılanan bakanlık, Türkiye'nin turizm gelişimi açısından gösterdiği atak ile, yakın zamana kadar kültür ve turizm işlerini ayrı bakanlıklarda sürdürmüştür.

Kültür Bakanlığı altında, tarihi çevre koruma ile ilgili yetkili birim, 1950'li yıllardan itibaren uzun bir süre **Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)** olmuştur, ve bugün de koruma konusunda toplum içinde yaygın olarak '**Anıtlar Kurulu**' ifadesi yerleşmiştir. 1983'teki yasa değişikliğini takiben Bakanlık konu ile ilgili olarak **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma** ile **Eski Eserler ve Anıtlar**'dan sorumlu iki ayrı genel müdürlük oluşturmuş, son dönemdeki değişiklikler sonucunda ise bu **Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü** altında tek bir birimde toplanmıştır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası uyarınca tarihsel çevre değerleri ve koruma alanları, Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Bakanlığın bu konudaki başlıca **görevleri** şöyle özetlenebilir:

- Kültürel varlıkların yok edilmesini önlemek (md.2),
- Korunması gereken taşınmaz kültür varlıklarını **saptamak** (md.7),
- Tarihsel ve arkeolojik değerlerin güvenliği ile taşınmaz kültür ve doğa varlıklarının korunması, 'eski eser kaçakçılığının', **kaçak kazı** ve define araması yapılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak (md.8),
- Kimin iyeliğinde olursa olsun, taşınmaz kültür varlıklarının korunmasını sağlamak için **her türlü önlemi almak, aldırarak, denetimini yapmak** (md.10),
- Kültür ve doğa varlıklarının korunması, bakımı ve onarımı özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerine bırakılanlar için aynı, nakdi, teknik **yardım** yapmak, kredi vermek (md.14),
- Yerli ve yabancı gruplara **araştırma yapma izni** vermek (md.35).

Bakanlığın bünyesinde, 1983'ten itibaren GEEAYK'ın bilimsel yetkili kurum olma işlevini devralan **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu** ('Koruma Yüksek Kurulu'), kültür ve doğa varlıklarının korunmasıyla ilgili ilkeleri belirlemek, anlaşmaya varılamayan vakalarda Bakanlığa danışmanlık yapmak ve arkeolojik kazı izinleri vermek ve denetlemek görevlerini yerine getirmektedir; ayrıca 1990'lı yıllara kadar sit alanlarının belirlenip duyurusunu yapmakla görevli olmuş, bu görev daha sonra yerel düzeydeki bölge kurullarına aktarılmıştır.

Turizm Bakanlığı'nın kendi içinde oluşturduğu yapılanmada, tarihi çevre ile dolaylı olarak ilgili olmuştur; bakanlık bünyesinde turizmi teşvik amacıyla ilan edilen **turizm bölgeleri, alanları ve merkezleri**, doğaları gereği tarihi, doğal ve kültürel açıdan çekici değerler içeren alanlarla çakışmakta, bu alanların önemli bölümünde sit alanı ilanları da bulunmaktadır. Bu alanlardaki turizm yatırımlarını düzenleyen birim, Kültür ve Turizm Bakanlıklarının yakın zamandaki birleşmesinden sonra **Yatırımlar ve İşletmeler Genel Müdürlüğü** olarak işlevini sürdürmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanısıra, diğer **birçok kamu kuruluşu** da kendi iyeliğinde bulunan kültür ve doğa varlıklarının korunmasından ve envanterlenmesinden sorumludur. Bunlar arasında Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine intikal etmiş binlerce vakıf eserlerinden sorumlu **Vakıflar Genel Müdürlüğü**; tarihi yol ve köprülerden sorumlu **Karayolları Genel Müdürlüğü**; **Çevre ve Orman Bakanlığı** bünyesinde milli parklardan sorumlu Doğa Koruma ve **Milli Parklar Genel Müdürlüğü**; özel çevre koruma bölgelerinden sorumlu Başbakanlık **Özel Çevre Koruma Kurumu**; tarihi askeri yapılar ile ilgili olarak **Milli Savunma Bakanlığı**; milli saraylar ile ilgili olarak **TBMM Başkanlığı**; ve plan onama ilke kararı alma vb çeşitli planlama konularında **Bayındırlık ve İskan Bakanlığı** ve **İller Bankası** bulunmaktadır.

Bu kurumlar, sahip oldukları yetkiler nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığı ile sorumluluklarının çakıştığı alanlarda kurumlararası **eşgüdüm** sağlamak durumundadır. Burada uygulanan yaygın yöntem, esas onay yetkisi sahibi olan kuruma (genellikle Bakanlığa) **görüş** vermek, **ortak kurullarda** kurum temsilcileri görevlendirmek veya belirli türdeki **alan statülerinin** aynı yerlerde çakışmaması üzerinde kurumsal **anlaşma** geliştirmek gibi şekillerde olmaktadır. **Yasaların** birbirine göre sahip olduğu **hiyerarşi**, görüş ve onay düzeninde belirleyici olup, aşırı sayıdaki yasaların çeşitli hükümleri arasındaki üstünlük ve muafiyet ilişkilerini sağlamak zorlu bir hukuk meselesi haline gelmektedir. Daha ayrıntılı bir düzeyde de kurumlararası eşgüdüm, çok belirgin bilimsel ölçütlere ve standartlara göre icra edilmesi gereken koruma – onarım (restorasyon) işlerinde farklı nitelikte uygulamalarla karşılaşılmasını önlemek açısından önemlidir.

Merkezin yerel birimleri

Yukarıda anılan devlet kuruluşlarının '**taşra örgütleri**', ulusal koruma politikalarını ülke çapında uygulamanın araçlarıdır. Bunların başında, Koruma Yüksek Kurulu'nun altında örgütlenen **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları** gelmektedir. Sayıca onyedili olan ancak son düzenlemelerle yaklaşık yirmibeşe kadar çıkacağı belirtilen Koruma Bölge Kurullarının temel işlevleri,

- Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini ve gruplandırılmasını ve kültür ve tabiat varlıklarının koruma alanlarının tespitini yapmak,
- Özelliklerini kaybetmiş olan taşınmaz kültür varlıklarının tescil kaydını kaldırmak,
- Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanlarıyla sit alanlarına ilişkin uygulamaya yönelik kararlar almak,
- Sit alanları ilan edilen alanların geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek,
- Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip karar almak olarak özetlenebilir.

Ayrıca, il ve ilçe düzeyinde **yetkili İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri** ve **Müze Müdürlükleri** de çeşitli yetkilere sahiptir. Bazı müze müdürlüklerinin (örneğin Antalya ve İzmir Arkeoloji Müzelerinin) yetki ve sorumluluk alanı, kendilerine idari olarak bağlı veya yakın konumdaki, kendi müzeleri bulunmayan fakat önemli tarihi ve kültürel alanlara sahip ilçeleri de kapsayarak genişleyebilmektedir.

Yerel yönetimler

Türkiye'de yerel yönetim, merkezi yönetimin gölgesinde kalmaktadır. Merkezi yapılanmadan kaynaklanan sorunlara bir tepki olarak, 1970'li yıllarda **Belediyecilik Hareketi** doğmuş, ancak 1980 darbesi sonucunda kesintiye uğramasının da etkisiyle, büyük bir etki yaratamamıştır. Daha sonra, 1980'li yıllardan itibaren **yerel yönetimler** daha somut biçimde ağırlıklarını artırmıştır; 1990lar'da ise, Türkiye'nin imzaladığı bağlayıcı uluslararası anlaşmaların da etkisiyle, 'insan faktörüne', sosyal ve kültürel hizmet anlayışına doğru yavaş adımların atıldığı, 'mahalle' tartışmasına ulaşıldığı ve Katılımcı süreçlerin belirginleşmeye başladığı görülmektedir. (Yıldırım 1999: 26)

Yerel yönetimlerin korumadaki rolü, **Koruma Kurulu kararlarının uygulayıcısı** olarak nitelenebilir. 2863 sayılı yasa uyarınca, sit alanlarında koruma amaçlı imar planlarının, plan değişikliklerinin yapılması ve uygulanması valiliklerin ve belediyelerin sorumluluğundadır. Genellikle birkaç ilden, yüzlerce kent ve kasabadan birden sorumlu olan Koruma Bölge Kurulları, belediyelerden daha yüksek bir kademede görülmekte, ayrıca Kurul kararları gerek yasadaki tanımlanışı gerekse kamuoyundaki ve belediyelerdeki algılanışı açısından kesin bir otoriterlik taşımaktadır. Belediyeler, yönetimleri altındaki yerel halkla ve onun sorunlarıyla daha yakından temas etmektedir, ve merkezi hükümetten farklı bir biçimde hesap verme

zorunluluğu içindedir. Burada, Kurul kararları ile kent içindeki bazı grupların beklentileri arasında kalan Belediyeler, popülist politikalara doğru sürüklenebilmektedir.

Yerel yönetimde politik çıkarlar, özellikle seçimlerle ilgili olanlar, koruma dahil pek çok politika üzerinde büyük etkiye sahiptir. Yönetim dönemleri arasında **politik sürekliliğin** kurulamayışı, kısa vadeli projeleri ve imar rantına dayanan kazançları öne çıkarmaktadır. Tarihi alanlardan yeterince **rant** elde edilemediği sürece bu durum koruma konusunu da olumsuz etkileyecektir. Tarihi alanların fiziksel yıpranmışlığı, arsa ekonomisi açısından düşük değerli, ve sosyal olarak zaman içinde kırsal göçmen ağırlıklı alt-gelir gruplarınca iskan edilmiş olmasına bağlı olarak, korunması gerekli yapı stoğunda gerçekleşen yasadışı yapılanma ve değişiklikleri izlemek güç olmakta, birçok durumda yerel yöneticiler de bu sürecin parçası olmaktadır. Bu durumlarda yönetime karşı gelebilecek **denetim**, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların yargı yolu ve sivil eylemler ile yarattığı baskılar veya Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetleyici müdahalesidir. Ancak devlet denetiminin çok etkili bir işleyişe sahip olduğunu söylemek güçtür; bunun ötesinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı dışındaki kamu kurumlarının kendileri kültürel ve doğal değerleri korumaya aykırı işlemlerde bulunmakta ve bunlara yine sivil tepkiler ağırlıklı olmaktadır.

Yukarıda değinilen noktalardan çıkarsanabilecek, koruma ile yerel yönetimin çıkarları arasındaki **çelişkilere** karşın, yerel yönetimlerin, bir kere sosyal ve ekonomik potansiyelini algıladıklarında, korumayı ulusal ve uluslararası boyutlarda prestij sağlayıcı bir unsur olarak gördükleri ve bu konuda ilgili sektörlerle işbirliği yapmak konusunda merkezi yönetime göre daha içten bir çaba gösterdiği gözlenmektedir. (age: 39)

Sivil sektör

Sivil toplum veya gönüllü sektör olarak adlandırılan kesim, toplumun insan kaynakları, düşünce ve ilgi alanları açısından çok **geniş**, ancak diğer sektörler kadar **örgütlenmemiş** bir bölümünü kapsamaktadır. Sivil sektör aynı zamanda, kesin ve dışlayıcı sınırlara sahip olmayan, hatta ilişkide bulunduğu diğer sektör ve kurumlarla iç içe bir yapıdadır. Çalışma usulü gereği, sivil toplum kuruluşlarının **başka sektörlerle kurdukları bağlantılar**, proje ortaklıkları, finansman modelleri, ortak üyelikler vb kanallardan gerçekleşebilmektedir. Ayrıca, sivil toplumun önemli bir başka etkinliği olan karar mekanizmalarına **katılım** ve **politikaları etkileme** çabaları, koruma olgusunun toplum ve yönetici kesiminde yeterince benimsenmediği bir ülkede gittikçe yoğunlaşarak sürmektedir.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları, **vakıf, dernek** veya daha az örgütlü, platform, girişim vb **baskı grupları** şeklinde yapılanmaktadır. Kültür varlıklarının korunması alanında etkinlik gösteren başlıca sivil toplum kuruluşları arasında, görece daha eski olanlar arasında, Türkiye **Turing** ve Otomobil Kurumu, Türkiye Anıt Çevre (**TAÇ**) Vakfı, Arkeologlar Derneği ve Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği bulunmaktadır; 1990'lardan sonra ön plana çıkan kuruluşlar arasında ise bu konuda başı çeken Çevre ve Kültür Değerlerinin Koruma ve Tanıtma (**ÇEKÜL**) Vakfı, genel tarih çalışmaları içinde korumaya da yer veren Türkiye Ekonomik ve Toplumsal **Tarih Vakfı** ve koruma konusunda uzman meslek örgütülüğü yolunda önem kazanan Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (**KORDER**) sayılabilir.

Tam anlamıyla sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılmamakla birlikte buna çok yakın nitelikler taşıyan önemli bazı kurumlar da bulunmaktadır. Kentsel ve mimari ölçekte koruma ile ilgilenen meslek odaları olarak **Mimarlar Odası** ve **Şehir Plancıları Odası** ön plana çıkmaktadır. Meslek odaları, hem **meslek örgütü** hem de yerel ve merkezi yönetimlere karşı birer **baskı grubu** olmaları dolayısıyla **ikili bir kimlik** taşımaktadır. Bir yandan da, kuruluş yasalarında **kamu yararına** çalışma kavramı bulunması, odaların kendilerini birer kamu kuruluşu olarak görmelerine de neden olmaktadır.

Kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşu olma arasında duran bir diğer önemli kurum, ÇEKÜL Vakfı öncülüğünde kurulan **Tarihi Kentler Birliği**'dir. 2000 yılındaki kuruluşundan bu yana hızla büyüyerek üye sayısı 200'e yaklaşan birlik, belediyeler arasında dinamik bir **alışveriş ve yapıcı rekabet ortamı** sağlaması bakımından son derece önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Türkiye'deki uzun yerleşim tarihine bağlı olarak, neredeyse her şehrin korunması gerekli tarihi bir dokusu olduğu düşünüldüğünde, bu birliğin üye sayısının ileride ülkedeki toplam belediye sayısına da yaklaşacağı kestirilebilir. Yerel yönetimlerin, şimdiye kadar Kültür Bakanlığı ve Koruma Kurulları üzerinde odaklanan koruma görevini daha çok üstlenmeleri, doğal ve kaçınılmaz bir süreç olarak görülebilir.

Bireyler de sivil sektörün bir parçası olarak yasalarda ve pratikte bazı sorumluluklar taşımaktadır. 2863 sayılı yasaya göre, belirlenen ilkeler ve kurallar doğrultusunda tarihsel değeri olan kültür varlıklarının **korunması ve onarılması**, sahiplerinin sorumluluğundadır. Bireyler ayrıca, arkeolojik ve tarihi **buluntuları** en yakın **müze**ye bildirmekten de sorumlu tutulmaktadır. Kendi mülklerinin yanısıra genel olarak kültür varlıklarının korunması ile ilgili **yargıya başvurma** hakkı ise bireylerin vatandaşlık olarak saklı bulundurdıkları haklardandır.

Akademik sektör

Akademik sektör, koruma konusunda bazı temel işlevlere sahiptir. Bunlar, bugünün ve yarının **profesyonellerini yetiştirmek**, **koruma ilkelerinin** kaynağı olan teorileri ve normları üretmek, toplum genelinde bilimsel **bilgi yaymak** olarak sıralanabilir.

Kültürel ve doğal çevre değerlerinin korunmasının **disiplinlerarası** niteliğine koşut olarak, **üniversitelerin çeşitli bölümlerinde** koruma ile ilgili eğitim verilmekte, koruma konusu gündemdeki yeri arttıkça bu çeşitliliğin gereği daha iyi kavranmaktadır. Koruma ile ilgili temel olarak **mimarlık** bölümleri altındaki **restorasyon** anabilim dalları, bazı üniversitelerde veya dönemlerde restorasyon bölümleri ve daha kısıtlı olarak **şehir planlama** bölümleri eğitim vermekte, ayrıca **arkeoloji** ve **sanat tarihi** bölümleri, restorasyon **teknik okulları**, ve kamu yönetimi ile kimya, inşaat ve çevre mühendislikleri gibi ilgili diğer mesleklerin eğitim kuruluşları da müfredatlarının belirli bir kısmında korumaya yönelik eğitim verebilmektedir.

Eğitim işlevi, yalnız üniversite bölümlerindeki ders ve araştırma programları ile değil, aynı zamanda müzeler, akademik ve mesleki seminerler, ve profesyoneller için düzenlenen kısa **meslek içi eğitim** ve uzmanlık kursları aracılığıyla da olmaktadır. Akademik sektör, kendine özgü işlevlerini sürdürürken, diğer taraftan da yönetimle, özel sektör kuruluşlarıyla ve STK'larla ortaklıklar kurmakta ve ortak projeler üretmektedir. Kamu kuruluşlarına **danışmanlık** hizmeti vermek ise gittikçe daha çok benimsenen bir akademik işlev olarak, uygulamaların bilimsel doğrultuda gerçekleşmesi açısından önemlidir.

Özel sektör

Özel sektörü oluşturan başlıca unsurlar, koruma ve onarım eylemlerinin doğrudan uygulayıcıları olan **profesyoneller** ile, maddi destek vererek korumaya katkıda bulunan **sponsor** kuruluşlardır. Korumanın her sektöründen işverenlerce talep edilen koruma amaçlı planlama, projelendirme ve uygulama işlerini gerçekleştiren mimarlık ve şehircilik **proje büroları** ve **inşaat şirketleri**, kültürel mirasın fiziksel varlığına ve onunla ilgili pratik sorunlara yakınlıkları ve mesleki uzmanlıkları bakımından önemli bir konumdadır.

Planlama ve projelendirme arasında, daha sosyal ve geniş kapsamlı bir disiplin olarak planlılık ile teknik ve estetik odaklı bir disiplin olarak mimarlık arasındaki mesleki tartışmalar, ve ölçekler arası geçiş ve uyum meseleleri karşımıza çıkmaktadır. Kültür varlıklarının korunmasında ağırlıklı rolü oynayan **mimari ölçekte**, **projelerin hazırlanmasında** bilimsel ve mesleki uzmanlığın önemi ile, özel şirketlerin piyasadaki rekabet unsurundan dolayı özensiz

projeler ortaya çıkarması eğilimi arasında bir gerilim yaşanmaktadır. Bu konuda üniversiteler, meslek odaları ve kamu kuruluşlarındaki denetim görevlileri gerekli dengeleri sağlamakta sorumluluklar taşımaktadır.

Mimari **projelerin uygulanması** konusunda ise, projelendirme ve proje uygulama (inşaat) işleri arasında birbirinden ayrı tutulması gereken iki tutum ve çıkar alanı doğmaktadır. Bunların yanısıra, yapı sektöründe **işveren, müellif ve yükleniciden** (müteahhit) oluşan **altın üçgen**, birbirini denetleyici ilişkiler ve çıkarlar arasında sağlanması zor fakat zorunlu bir denge barındırmaktadır. Başarılı uygulamaların önünde duran bir engel olarak, Türkiye’de, gerek **müteahhitlik hizmetleri**, gerek geleneksel malzemelerin ve yapı tekniklerinin yaygın kullanımına elverişli bir **inşaat sektörü yeterince** gelişmemiştir. Projeler, korumada yeterince uzmanlaşmamış büyük firmalara, uzmanlaşmış fakat küçük ve gücü az olan firmalara, veya daha sık olarak, hiç **uzmanlaşmamış** fakat iyi **politik bağlantıları** olan yerel müteahhitlere verilmekte, ortaya çıkan sonuçlar da bilimsel gereklerden uzak düşüldüğü noktaları açığa çıkarmaktadır. (Yıldırım 1999: 41)

Korumada özel sektörün diğer önemli unsurunu oluşturan **sponsor** kuruluşlar, kentsel koruma ve yenileme projelerinin etki alanı içindeki mahalle halklarına, uzmanlıklarıyla, teknik becerileriyle, müşterileri, ve malzeme satıcıları ile ilişkilerinde kullanabildikleri nüfuzlarıyla, teknik araç ve ürün bağışları ile, sponsorlukları ve fizibilite araştırmaları gibi katkılarıyla, ve tesisleri veya özel hizmetleri ile **destek** verebilmektedir (age: 42). Sponsorlukla ilgili olarak, verilen **desteğin bağlandığı belirli koşulların** varlığı, bu koşulların bir kamu hizmeti olarak korumaya olası etkileri ve destekçi, yararlanıcı ve kamu yararı arasında **karşılıklı kazanç** yaratılabilecek ortaklık modellerinin yaratılabilmesi esastır.

2.2. Yasaların Gelişimi

Erken dönem

Kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili yasal düzenlemeler, Osmanlı döneminde başlamış, bu konuda 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında çıkarılan **Asar-ı Atika Nizamnameleri** (Eski Eser Tüzükleri) temel belgeler olmuştur. İlk arkeolojik eserlerle sınırlı hükümler içeren bu nizamnamelerin kapsamı zamanla genişletilmiş ve olgunlaşmış, son nizamname Cumhuriyet döneminde uzunca bir süre geçerli olmuştur. 1951 tarihli **Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu** Kuruluş Kanunu ile 1957 tarihli ve 6785 sayılı İmar Yasasının bazı hükümleri tarihi eserlerle ilgili hükümler içermekle birlikte, **1973** tarihli ve **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu**, Cumhuriyet döneminin ilk koruma yasası olarak anılmaktadır. (Madran, Özgönül 2005a: 11) Bu yasa ile gelen en önemli yenilikler, anıtların dışında, **çevre** ölçeğinde koruma ve **sivil** mimari ile ilgili kavramlar olarak kabul edilebilir.

1982 Anayasası sonrası düzenlemeler

Genel olarak çevre ile kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin hükümler içeren **1982 Anayasası**’nın **56.** maddesinde “herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip” olduğu, **63.** maddesinde ise “devletin, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağladığı, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri aldığı” belirtilmektedir. Ayrıca, yerleşme ve seyahat hürriyeti ile ilgili 23., kıyılarından yararlanma ile ilgili 43., toprak mülkiyeti ile ilgili 44., 57. md: konut hakkı ile ilgili 57., ormanların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili 169. maddeler de kültürel ve doğal çevrenin korunması ile ilişkili konularda tamamlayıcı hükümler getirmektedir.

1982 Anayasası’nın ardından, bugünkü yoğun yasama dönemini çağrıştıran **birçok yeni yasa** çıkarılmış, bunun sonucunda koruma hukuku da yenilenmiştir. **1983 tarihli ve 2863 sayılı**

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası (ve daha sonra 1987 tarihli ve 3386 sayılı yasa ile getirilen bazı değişiklikler) konu ile ilgili temel yasa olup, 1982 tarihli ve 2634 sayılı **Turizmi Teşvik Yasası**, 1982 tarihli ve 2872 sayılı **Çevre Yasası**, 1983 tarihli ve 2873 sayılı **Milli Parklar Yasası**, 1984 tarihli ve 3030 sayılı **Büyükşehir Belediyesi Yasası** ve 1985 tarihli ve 3194 sayılı **İmar Yasası** gibi diğer yasalarla desteklenmektedir. Bunlara daha sonra 383 sayılı **Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname** eklenmiştir. Ayrıca, yargı sisteminin organlarından olan **Danıştay**, doğal çevre ve kültürel mirasın korunması ile ilgili birçok önemli mahkeme kararı almıştır.

2863 sayılı Koruma Yasası ve İlke Kararları

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası (kabulü 21.7.1983; RG 23.7.1983 / 18113), yasal ve örgütsel çerçevenin dağınık yapısına karşın, koruma konusunda **ayrıntılı ve kapsamlı**, buna bağlı olarak da **toparlayıcı ve otoriter** bir niteliğe sahiptir. **1987** yılında **3386** sayılı yasa (Kabulu 17.6.1987; RG 24.6.1987 / 19497) ile bazı **değişiklik** ve eklemeler getiren yasa, içerdiği hükümlere göre oluşmuş **Koruma Yüksek Kurulu** tarafından alınan **İlke Kararları** ile desteklenmekte / tamamlanmakta, böylece koruma mevzuatı da bütünsel düzeyde güncellenme şansı bulmaktadır. **2004** yılında, **5226** sayılı yasa ile içeriği yeni değişiklik ve eklemeler geçiren fakat aynı isimle geçerliliğini koruyan 2863 sayılı yasanın temel hükümleri aşağıda özetlenmektedir:

- Yasanın 1. bölümünde, yasanın amacı, kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, işlem ve faaliyetler ile ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatı düzenlemek olarak; kapsamı ise, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları, gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarını belirlemek olarak verilmiştir. Ayrıca, kültür varlığı, tabiat varlığı, koruma alanı, sit alanı gibi tanımlar yapılmaktadır.
- 2. bölümde, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının nitelikleri, tespit ve tescillerindeki esaslar, yetki ve yöntemler, sit alanlarında yapılaşma koşulları, koruma planı yapımı ve yapı esasları konuları ele alınmaktadır.
- 3. bölüm, korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarına ayrılmıştır.
- 4. bölüm, araştırma, sondaj, kazı ve define arama esaslarını belirlemektedir.
- 5. bölüm, kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarının (yüksek kurul ve bölge kurulları) yapılanmasını açıklamaktadır.
- 6. bölüm, konu ile ilgili ikramiye ve cezaları açıklamaktadır.

Koruma Yüksek Kurulu'nun oluşturduğu **İlke Kararları**, 1988'den itibaren günümüze kadar alınan, koruma etkinlikleri ile ilgili olarak uygulamada ortaya çıkan sorunları çözmek ve izlenecek **genel yaklaşımları yönlendirmek** amaçlı 31 adet karardan oluşmaktadır. Bu kararların kapsamı içinde **koruma planlarının** zamanında yapılamaması ile ilgili alınacak önlemler; farklı tür **sit alanlarındaki koruma ve kullanma koşulları**; mezarlıklar, köprüler, anıt ağaçlar gibi korunması gerekli belirli öğeler; tabelalar ve örenyerlerinde sergileme gibi belirli müdahaleler ve daha önce alınmış ilke kararlarının Danıştay tarafından gerekliliği ortaya konan hukuki düzeltimleri öne çıkmaktadır.

2.3. Uluslararası Düzeydeki Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler

UNESCO ve Dünya Miras Merkezi

Birleşmiş Milletler'in Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu UNESCO, kültürel mirasın korunmasına ilişkin en önemli uluslararası belgelerden olan **1972** tarihli **Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi**'ni hazırlayarak ve üye ülkelerin imzalarına açarak, bu konudaki güncel uluslararası ölçütleri kurmuş sayılmaktadır. Sözleşme ile bağlantılı olarak kurulan **Dünya Miras Merkezi**'nin yetkisi altında oluşturulan **Dünya Miras Listesi**, dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan yüzlerce kültürel ve doğal değere ve **'olağanüstü evrensel önem'**e sahip miras alanını bir araya getirmekte, bu konudaki kuralları ve getirdiği prestijli statü

dolayısıyla ülkelere büyük bir rekabet ve miras alanlarını tanıtmaya teşviki sağlamaktadır. Türkiye’de bulunan bu listeye dahil alanlar, **Safranbolu** tarihi kenti, **Göreme** Milli Parkı ve Kayalık Alanları, **Hattuşa – Boğazköy** kent kalıntıları, **İstanbul** Tarihi Yarımada, **Nemrut Dağı** tümülüsü, **Pamukkale – Hierapolis** antik kenti, **Sivas – Divriği** Ulu Camii, **Troya** antik kenti, **Xanthos** ve **Letoon** antik kentleridir. Dünya Miras alanlarında yapılması beklenen **yönetim planları**, bunlardan çok azında mevcut olup, başta İstanbul olmak üzere, UNESCO Dünya Miras Merkezinin yeterince koruma önlemi alınmayan miras alanlarına karşı yoğunlaştırmaya başladığı uyarılarla karşı karşıya kalmak durumundadır. Aşağıda söz edilen yeni yasal düzenlemeler arasında **alan yönetimi** ve yönetim planı tanımlarının yapılmış olması, bu açıdan olumlu bir gelişmedir.

UNESCO öncülüğünde geliştirilen ve kültürel ve doğal miras alanlarının korunmasındaki güçlü bilimsel dayanakları oluşturan çeşitli **değer tanımları** da önemlidir. Bunlar arasında, her alanda çeşitli kombinezon ve ağırlıkta bulunabilecek, tarih, anı, mitoloji, süreklilik, gelenek, toplumsallık, sanat ve teknik, özgünlük, enderlik, teklik, grup / çokluk, homojenlik değeri gibi **kültürel değerler** ile ekonomi, işlev, eğitim ve belge değeri gibi **çağdaş değerler** sayılabilir. Bu değerlerin tanımlanması, çok yönlü etkileşimler ve politikalar ile yüz yüze olan miras alanlarında koruma ve kullanma önceliklerini koymakta son derece yararlı ve yol gösterici olmaktadır.

Birleşmiş Milletler’in çevreyi daha geniş çerçevesi ile ele alan, 20. yüzyılın son yıllarında damgasını vurmuş başka toplantıları ve bunlardan çıkan belgeleri bulunmaktadır. Bunlar arasında, **sürdürülebilirlik** kavramı ve **Yerel Gündem 21** programı gibi dönemeçleri uluslararası topluluğa getiren **1992** tarihli **Rio** çevre zirvesi ile, insan yerleşimlerine odaklanan ve tarihi – kültürel çevrenin korunması konusunda da önemli vurgular yapan **1996** tarihli **İstanbul Habitat II** zirvesi özellikle anılmalıdır. Habitat II Türkiye **Ulusal Eylem Planı**, kültürel mirasın ve varolan yapıları ortamın korunması ve sürdürülebilirlik ilkesine yönelik **çok aktörlü bir denetleme sistemi** kurulması ile ilgili öncelikli gündem maddeleri içermektedir. Eylem planı, **kamu sektörüne**, yerel yönetimleri destekleme ve yönlendirme, yasalarda iyileştirmeler, imar rantlarının toplanacağı bir imar fonu ve yeni kredi sistemleri yaratılması, kamu bilincinin geliştirilmesi, koruma kurullarının işlemlerinin hızlandırılması gibi roller yüklemiştir. **Yerel yönetimlere** ise, spekülasyon eğilimlere yol açan baskıları hafifletme, imar planları içinde koruma ve rehabilitasyon alanları saptama ve uygulamayı kolaylaştıran ve düzenleyen katılımcı örgütlenmeleri destekleme görevlerini vermiştir. Yerel yönetimin, sivil toplum kuruluşlarının ve üniversitelerin birlikte **işbirliği** yaparak **koruma modelleri ve kılavuzları** geliştirmeleri, yeni planlama yaklaşımlarını uygulamaları beklenmektedir. (Habitat II Türkiye Ulusal Komitesi, 1995)

Diğer önemli kuruluşlar

UNESCO’nun yanısıra, uluslararası platformda kültürel mirasın korunması konusunda uzun süredir çaba gösteren çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır. Bu çabaların en eskilerinden biri, Uluslararası Müzeler ve Sitler Konseyi (**ICOMOS**) tarafından hazırlanan ve koruma biliminin klasik ‘anayasal’ belgelerinden **1964** tarihli **Venedik Tüzüğü**’dür. **Avrupa Konseyi**, **1975** yılını **Dünya Miras Yılı** ilan ederek bu olaya yönelik **Amsterdam Bildirgesi**’ni çıkarmış, böylece korumanın bilimsel ölçütleri döneminin gelişmelerine göre genişletilmiştir. Daha sonra, **1985** tarihli **Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi** ve **1992** tarihli **Avrupa Kentsel Şartı** gibi belgeler üretilmiş olup, bunların çoğuna Türkiye de taraf olmuştur. **Avrupa Birliği**’nin kentler ve çevre ile ilgili kabul ettiği çeşitli ilkeler de birliğe giriş sürecindeki Türkiye’nin yasalarını ve kurumlarını kültürel miras ve yerleşimler açısından gözden geçirmesi için artan bir öneme sahiptir.

Kültürel miras konusunda önemli çalışmalar yapan diğer kurumlar arasında, özellikle UNESCO’nun işbirliği içinde çalıştığı Uluslararası Doğa Koruma Birliği (**IUCN**), Uluslararası

Müzeler Konseyi (**ICOM**), Roma Uluslararası Koruma Merkezi (**ICCROM**), Avrupa çapında koruma ile ilgili çalışan sivil toplum örgütlerini çatısı altında toplayan **Europa Nostra** ve ABD merkezli **Dünya Anıtlar Fonu** da bulunmaktadır. **Türkiye'ye** tarihi çevre ile ilgili olarak son yıllarda **artan uluslararası ilgi**, bu kurumların ülkemizde daha çok **proje ve hibe programı** geliştirmesini sağlamakta, ayrıca koruma konusunda güçsüz kalan denetim mekanizmalarını destekleyecek yeni **yaptırım** unsurları yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bu gelişmelere aşağıda tekrar değinilmektedir.

2.4. Korumada Uygulama Araçları

Teknik araçlar

Kültür varlıklarının korunması, özellikle taşınmaz ve somut miras söz konusu olduğunda, ağırlıklı **mimarlık** ve **şehir planlama** mesleklerini ilgilendirmekte ve bu mesleklerinin teknik araçları ile gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, daha önce de değinilmiş olan disiplinlerarası yapısı, onu sadece mimarlık ve şehircilikle kısıtlı bırakmamakta, bu ve diğer disiplinlerden her birinin içinde de bir **uzman alt-dalı** olarak, **disiplinlerin kesişiminde duran özel bir alan** halini almaktadır.

Yukarıdaki noktalar kabul edilerek, temel disiplinlerden mimarlık ile doğrudan ilişkili olarak yapı ölçeğinde, şehir planlama ile doğrudan ilişkili olarak ise alan / kent / çevre ölçeğinde teknik araçlar, gerek meslek topluluğunda gerek yasalarda belirli terimler altında tariflenmektedir.

Tek yapı ölçeğinde, korunması gerekli kültür varlığı nitelikli taşınmazların **anıtsal** veya **sivil** mimari örneği olarak **tespit** ve **tescil** edilmesi ile başlayan işlemler süreci, bu yapılar için **belgeleme (rölöve)**, **dönemleme (restitüsyon)** ve **koruma – onarım (restorasyon)** projeleri hazırlanarak bunların koruma kurullarınca onaylanması ile devam etmekte, daha sonra ise onaylı projelere göre **inşai uygulamaların** yapılması söz konusu olmaktadır. Uzun vadeli olarak bakıldığında, yapıların **sürekli bakım ve basit onarımlarının** yapılması, hem büyük çaplı yıpranmanın gerektirdiği esaslı onarım müdahalelerine gerek kalmamasını, hem de yapılan esaslı onarımların kalıcı ve anlamlı olmasını sağlayacaktır. Bu durum, çevre politikalarında söz edilen '**onarımcı yerine önleyici politikalar**'ın tercih edilmesini, ve planlamayı zaman içindeki gelişmelere duyarlı biçimde **tasarlanan bir süreç** olarak algılayan güncel yaklaşımları akla getirmektedir.

Planlama konusuna geçerken, **alan ölçeğindeki** teknik araçlara da kısaca değinmek gerekir. Kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu alanlar, kentsel, arkeolojik, doğal, tarihi ve bunların karma nitelikli olan türlerine ve derecelerine göre **sit alanları** ilan edilmekte, bu ilan kararını takiben alanda geçerli olan imar uygulamaları durdurularak ve mevcut imar koşulları yerine **geçici dönem yapılaşma koşulları** getirilmektedir. Bundan sonra belirli bir süre içinde alan için **koruma amaçlı imar planı** yapılması ve alanın diğer çevre yasaları uyarınca taşıyabileceği statülere göre değişen merci tarafından onaylanması gerekmektedir. Koruma planlarının yanısıra, tarihi ve kültürel kent dokularında **çevre düzenleme, kentsel tasarım** ve **sokak sağlıklılaştırma projeleri** de yapılabilmektedir. (Yeni yasal düzenlemeler sonucunda çevre düzenleme projesi tanımına değişiklik getirilmiştir.)

Hem yapı, hem de daha ciddi olarak alan ölçeğinde söz konusu koruma işlemleri, korumanın yasal, yönetsel ve toplumsal boyuttaki sorunlarıyla ilişkili türlü nedenlerle **aksamakta**, veya ortaya kavramsal olarak tariflenenden ve **beklenenden çok farklı nitelikte sonuçlar** çıkabilmektedir. Bu sorunlara kurumların gelişimi bölümünde kısmen değinilmiş olup, bir sonraki bölümde de genel olarak anlatılmaktadır.

Akçal araçlar

Koruma konusunda çeşitli kurumların oynadıkları roller bağlamında anlatıldığı gibi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve Toplu Konut İdaresi'nin sağladığı **kredi, hibe vb aynı ve nakdi yardımlar** ile taşınmaz mal **takası** gibi akçal araçlar, kamu kuruluşlarının bütçelerine koruma amaçlı plan, proje ve uygulama ihaleleri amacıyla konan **ödenekler** gibi **kamu kaynakları** bulunmaktadır. Bunların yanısıra, **özel kuruluşların sponsor** olarak dolaylı katkıları veya **işveren** olarak doğrudan finansmanı olabilmektedir. Akçal **kaynakları kullanma mekanizmaları** yasalarda tanımlanmıştır, ancak bu mekanizmayı işletmek için gerekli işlemler bilindiği ve uygulanabildiği, ayrıca yasalarda tanımlı olmayıp pratikte varolan imkanlar değerlendirilebildiği sürece finansman bulunabilmekte, bu **bilgi ve beceriden** yoksun fakat kaynaklara muhtaç olan kişiler için koruma imkansız derecede **pahalı** veya **fizibl olmayan** nitelikte kalmaktadır. (Yıldırım 1999: 24) Öte yandan, yakın zamana kadar kaynakların erişilebilirlikleri kadar miktarları da kısıtlı kalmış, **ulusal bütçenin %1'inden az bir payını** alabilen Kültür Bakanlığı'nın ülke toprakların mevcut sayısız eseri korumak için sahip olduğu **ödenekler** doğal olarak **yetersiz** kalmaktadır.

Ancak yukarıda söz edilen, artan uluslararası ilgi, **uluslararası kaynaklar** da getirmektedir. Avrupa Birliği'nin Culture 2000, Euromed ve 6. Çerçeve Programı gibi programları, Türkiye'nin AB nezdindeki statüsü geliştikçe genişleyen imkanlar sunmaktadır; bu imkanları kullanmak için gerekli olan **'proje yazma' kültürünün** gelişmesi henüz tam anlamıyla gerçekleşmediyse de bu yönde ilerleme kaçınılmaz olacaktır. Şimdiden, gerek Avrupa Birliği gerek diğer kurumlardan kaynaklı projeler Türkiye'nin koruma gündeminde bir birikim oluşturmaktadır: 2002 yılında başlayan, İstanbul'daki **Fener – Balat** Semtleri Rehabilitasyon Projesi, 2004 yılında başlayan **GAP Kültürel Mirası Geliştirme Projesi**, devam eden projeler olup, bunlara eklenecek olan Orta Karadeniz ve Doğu Anadolu Kalkınma Programları, toplumsal ve ekonomik bileşenleri içermekte ve bu kapsamda kültürel koruma ve turizme önemli yer vermektedir. Daha eski ve yerleşmiş bir uluslararası finans kaynağı olan **UNESCO** ise, 1980'lerde başlattığı İstanbul – Göreme destekleme kampanyasını, son birkaç yılda İstanbul – Zeyrek Camii / Pantokrator Kilisesi ve Ürgüp – Kayakapı Mahallesi'ndeki bir kaya kilise onarım destekleri ile tazelemiştir. ABD kaynaklı **Dünya Bankası**'nın 2000 yılı civarında başlayan ve henüz yarım kalmış Türkiye Kültür Miras Programı ile, 2004 yılında Kars'ta başlayan Amerikan Küresel Miras Fonu (Global Heritage Fund) destekli kentsel rehabilitasyon projesi de kayda değerdir.

Dikkat çekilmesi gereken bir nokta, daha önce özel sektör ile ilgili değinilen, sponsorların getirdiği **bağımlılık** koşullarıdır. Bu konu, sahip olduğu uluslararası politika boyutu açısından, ve kültür politikalarının da ulusal egemenlik çıkarları açısından kullanılacak önemli bir araç olduğu düşünülerek özel bir duyarlılık ve farkındalık gerektirmektedir.

2.5. Siyasal ve Toplumsal Uygulamalar

Bugüne kadar Türkiye'de devletin kültür ve koruma politikalarına yeterince önem vermediğini, ilgili bakanlıkların ulusal bütçedeki paylarının yanısıra **TBMM protokolünde son sıraları** almalarından da anlamak mümkündür. Bir yandan da, şaşırtıcı bir **çelişki**, kültür varlıklarının korunmasındaki yasa ihlallerinin **ağır cezaya tabi** oluşu, diğer yandan da bu hükümlerin zayıf yaptırımı karşısında aynı **ihlallerin yaygınlığı** şeklinde izlenmektedir.

Kural koymadaki bu katılığı ve buna karşın uygulamada ve yasamada müdahaleye veya desteğe ihtiyaç duyuyor olması, devlete bu konuda sıkça yöneltilen eleştirilerdendir. Ayrıca, bürokratik sürecin zorluklarına bağlı olarak **idari karar süreçlerinin yavaşlığı**, kalıcı, **partiler üstü bir koruma politikası** oluşturulamaması, **konut açığını** kapatmada tarihi yapı stoğunun gözardı edilmesi, daha erken **makro-planlama** aşamalarında korumayı güvenceye almayıp,

sorumluluğun yapı sahiplerine yüklenmesi ve bunun da kişileri yasadışı yapılanmaya itmesi de diğer eleştiri konular arasındadır. Seçilmiş ve atanmış yönetimlerin eksiklikleri karşısında koruma çabalarını sürdüren üniversiteler ve koruma kurulları ise, 'gerçek hayattaki' uygulama sorunlarından ve süreçlerinden **kopuk** kalabilmektedir. Kuralların uygulanmasını sağlayabilecek kaynak ve araçları işletemeyen bir sistem karşısında hayal kırıklığına uğramış durumdaki halk, **devlete karşı aldığı düşmanca tavrı koruma olgusuna karşı da** duymaktadır. Ancak burada, Türk toplumunun merkezîyetçi devlet geleneği karşısında etkin bir **vatandaşlık kültürü geliştirememesi** de önemli bir unsur olmaktadır. Cumhuriyet rejimi, sosyal yaşamın birçok alanında reformlar yapmıştır, fakat toplumsal alışkanlıklarını değiştirmek kolay değildir. Hükümetlerin seçilerek içinden geldiği **demografik doku** da, koruma için gerekli kültüre ve bilince sahip olmayınca, sivil topluma yönelik **bilinçlendirme** eylemleri de önem kazanmaktadır.

Çeşitli olumsuzluklar olarak çizilen bu genel tablo, bir yandan da **dinamik, gelişen ve dünyaya açılan** bir ülkeye has **umut verici eğilimler** de sergilemektedir. Bugüne kadar tarihi ve kültürel çevre koruma konusunda verilen birçok kayba karşın, eldeki değerlere yönelik olarak yavaş yavaş oluşan bilinçlenme, diğer sosyo-ekonomik ve politik gelişmelerle birleştiğinde, bir sonraki bölümde açıklanan verimli sonuçları da doğurabilmektedir.

3. GÜNCEL GELİŞMELER VE SON DÖNEM YASAL DÜZENLEMELERİ

3.1. Toplumsal ve Siyasal Ortamdaki Güncel Eğilimler

Ülkemizin internet, basın – yayın ve seyahat gibi **iletişim** alanlarında ve turizm sektörü, yeni ticaret ve tüketim desenleri gibi **ekonomik** gelişmeler ile dünyaya daha çok açıldığı ve geliştiği bir dönemde, bir yandan **küreselleşmenin** kentsel mekanın adaletli ve sürdürülebilir gelişim üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmakta, bir yandan da **kültürel mirası koruma bilinci** toplumda yayılmaktadır. **Gazetelerde** tarihi eserler ve alanlar ile buralarda yapılan koruma uygulamalarını anlatan yazılar daha sık çıkmakta ve toplumda artan ilgi ve duyarlılığı beslemektedir. Kültür mirasının en azından **turizm** kanalıyla bir ekonomik değer arzettiğini, halkın geniş kesimleri ile birlikte özellikle yerel yöneticiler de anlamış bulunmaktadır. Burada, meslek örgütleri ile **Tarihi Kentler Birliği** ve **ÇEKÜL** Vakfı gibi kurumların yadsınamayacak etkisi olduğu görülmektedir.

Gerek toplumdaki bu tür eğilimler, gerekse Avrupa Birliği'ne giriş süreci gibi uluslararası çevrelerin dış etkileri ile, kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusundaki yasal düzenlemeler de **son iki yıldır ciddi bir yenilenme süreci** geçirmiştir. Kültürel ve doğal değerlerin sunduğu turizm ağırlıklı ekonomik kazanç olanakları, kimi bilimsel çevrelerce bir sömürü anlayışı olarak yorumlanmakla birlikte, bu değerlerin yokolmadan değerlendirilmesi ve harekete geçirilmesi yolunda en üst düzeyde inisiyatifler doğurmuştur. Bunun yansıtır biçimde, söz konusu değişiklik süreci de öncelikle Kültür ve Turizm Bakanlıklarının, böylelikle de kültür ve turizm politikalarının birleşmesi ile başlamıştır.

3.2. Yeni Yasal Düzenlemelere Genel Bakış

Yasalar

2003 yılından başlayarak 2005 yılı sonuna kadar, kültür varlıklarını korumayı doğrudan ilgilendiren veya çevre, kentleşme ve mali düzenlemelere ilişkin olmalarıyla dolaylı olarak ilgilendiren yalaşık on yeni yasa çıkarılmıştır:

- **4848** sayılı **Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yasa** (kabulü 16.4.2003; RG 29.4.2003 / 25093), Kültür ve Turizm Bakanlıklarının birleşmesini ve bu birleşik yeni yapılanmayı tariflemektedir.
- **4957** Sayılı **Turizmi Teşvik Yasasında Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa** (kabulü 24.7.2003; RG 1.8.2003 / 25186), 1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasasına değişiklik getirmektedir; buna göre, turizm bölgeleri yerine kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve alt-bölgeleri getirilmiş, turizm alanları kaldırılarak tanımlar sadeleştirilmiş, tarihi ve kültürel değerlerden söz edilmiş, plan yapımında ve altyapı tesisinde Kültür ve Turizm Bakanlığı lehinde yetki dağılımı ve diğer kamu kuruluşlarıyla eşgüdüm koşulları getirilmiş, turizm amaçlı tahsis imkanları Milli Park, Özel Çevre Koruma ve orman alanlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
- **5226** sayılı **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa** (Kabulu 14.7.2004; RG 27.7.2004 / 25535), kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımlar, yetki dağılımı, koruma ve onarıma parasal yardım imkanları, koruma amaçlı imar planı yapım süreci, yapılanma (imar) hakkı kısıtlamasından doğan mağduriyetlerin giderilmesi ve yapı esasları başta olmak üzere pek çok maddede değişiklik getirmiş olup, bunlar aşağıda daha ayrıntılı olarak verilmektedir.
- **5216** sayılı **Büyükşehir Belediyesi Yasası** (kabulü 10.7.2004; RG 23.7.2004 / 25531), 3030 sayılı Büyükşehirler Yasasını yürürlükten kaldırmakta, büyükşehir belediyelerine Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak konusunda görev ve sorumluluk vermiştir.
- **5217** sayılı **Özel Gelir ve Özel Ödeneklerin Düzenlenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa** (Kabulu 14.7.2004; RG 23.7.2004 / 25531), kültür ve tabiat varlıklarının korunması amacıyla her yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı bütçesine ödenek konulması ve kullanılması ile ilgili kolaylaştırıcı hükümler içermekte, ve çeşitli diğer kanunlarda bütçe ve ödeneklerle ilgili esasları kültür varlıklarının korunması lehinde değiştirmektedir.
- **5225** sayılı **Yasa: Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Yasası** (Kabulu 14.7.2004; RG 21.7.2004 / 25529), toplumca erişilebilecek sanatsal ve kültürel değerlerin üretilmesini, ülkemizin kültür varlıklarının yaşatılması ve ülke ekonomisine katkı yaratan bir unsur olarak değerlendirilmesi, kullanılması ile kültür merkezlerinin yapımı ve işletilmesine yönelik kültür yatırımı ve kültür girişimlerinin teşvik edilmesini amaçlamaktadır. Bu yönde, yerli veya yabancı tüzel kişilerin yatırım veya girişimlerinin, taşınmaz mal tahsisi, gelir vergisi stopajı indirimi, sigorta primi indirimi, su bedeli indirimi ve enerji desteği ve yabancı uzman personel çalıştırabilme teşvik edilmesi ve düzenlenmesine ilişkin esasları kapsamaktadır.
- **5228** sayılı **Bazı Kanunlarda ve 178 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa** (Kabulu 16.07.2004; RG 31.07.2004 / 25539), 28. ve 32. maddelerinde, kültür varlıklarını koruma amaçlı etkinliklerde gelir ve kurumlar vergisi indirimi imkanları getirmektedir.
- **5366** sayılı **Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması** (2005): Kısaca 'Koruma ve Yaşatma Yasası' (Kabulu 16.6.2005; RG 5.7.2005 / 25866) olarak bilinen yasa, daha önce çıkarılıp yasalasamayan Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Yasa Tasarısı'nın kapsamı tarihi yapı stoğuna indirgenmiş halidir. Yasanın amaç ve kapsamı, sit alanları ile koruma alanlarının, yeniden inşa ve restore edilmesi; buralarda konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması; doğal afet risklerine karşı tedbirler alınması ve kültür varlıklarının yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır. Bu doğrultuda yenileme alanların

belirlenmesi, uygulamanın il özel idareleri ve belediyeler eliyle, ayrıca Toplu Konut İdaresi ile ortak olarak da, bir program dahilinde etap etap projelendirilmesi, koruma kurulu kararını müteakip kamulaştırma ve uygulama yapılması, yenileme projeleri kapsamında kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ile imar mevzuatına göre onarım veya yeniden inşa projeleri bulunması, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu hükümlerinden muafiyeti konularında hükümler getirilmiştir.

- **5393** sayılı **Belediye Yasası** (kabülü 3.7.2005; RG 13.7.2005 / 25874), yürürlüğe çeşitli hukuki nedenlerle giremeyen 5215 ve 5272 sayılı yasaların ardılı olarak, uzun süredir geçerli olan 1580 sayılı Belediye yasasının yerini almıştır. Bu yasada da, 5216 sayılı yasaya benzer biçimde, Belediyenin görev ve sorumlulukları arasında, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla, kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak bulunmakta, ayrıca hemşehri hukuku doğrultusunda Belediyenin, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapması öngörülmektedir.

Yönetmelikler

Yukarıda açıklanan yasaların uygulamaya geçirilmesini sağlayıcı yönetmelikler de kısa süre aralıklarıyla yasaların ardından çıkarılmıştır. Aşağıda, kültür varlıkları ile doğrudan ilgili yasaların yönetmelikleri sıralanmaktadır:

- **Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde** ve Turizm Merkezlerinde **İmar Planlarının** Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik (RG 3.11.2003 / 25278), değişikliği (RG 12.1.2005 / 25698)
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma **Yüksek Kurulu** ve Koruma **Bölge Kurulları** Çalışmaları ile Koruma Yüksek Kuruluna Yapılacak **İtirazlara** İlişkin Yönetmelik (RG 12.1.2005 / 25698)
- Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait **Katkı Payına** Dair Yönetmelik (RG 13.4.2005 / 25785)
- Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının **Yapı Esasları ve Denetimine** Dair Yönetmelik (RG 11.6.2005 / 25842)
- **Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları** ile **Eğitim Birimlerinin** Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik (RG 11.6.2005 / 25842)
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Kapsamındaki Kültür Varlıklarının Rölöve, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Bunların Uygulamaları ile Değerlendirme, Muhafaza, Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin **Mal ve Hizmet Alımlarına** Dair Yönetmelik (RG 18.6.2005 / 25849)
- Taşınmaz Kültür Varlıklarının **Onarımına Yardım** Sağlanmasına Dair Yönetmelik (RG 15.7.2005 / 25876)
- **Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin** Hazırlanması, Gösterimi Uygulaması, Denetimi Ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik (RG 26.7.2005 / 25887)
- **Kültür Yatırım ve Girişimlerinin Nitelikleri ve Nicelikleri** Yönetmeliği (RG16.8.2005 / 25908)
- Kesin İnşaat Yasağı Getirilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu **Sit Alanlarındaki Taşınmaz Malların Hazineye Ait Taşınmaz Mallar İle Değiştirilmesi** Hakkında Yönetmelik (RG 8.2.1990 / 20427)
- **Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması** Hakkında Yönetmelik (RG 20.10.2005 / 25972)
- **Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun** Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (RG 27.11.2005 / 26006)
- **Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların** Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği (RG 27.11.2005 / 26006)

Yönetmelikleri Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanısıra İçişleri Bakanlığı da çıkarmış, böylece koruma ile doğrudan ilgili olmayan birçok kurumun da daha etkin rol oynaması ve kültür varlıklarının gerektirdiği hassasiyetlere göre işlem yapma pratiklerinin geliştirilmesi sağlanmış olabilecektir.

3.3. Yeni Teknik Araçlar

Çıkarılan yasalarda, kültür varlıklarının korunması ilişkin birçok yeni teknik araç tanımlanmıştır. 5226 sayılı yasa ile genişletilen **tanımlar** arasında, küçük çaplı eklemelerle geliştirilen kültür varlığı ve sit alanı tanımları; yasaya yeni getirilen **örenyeri, koruma amaçlı imar planı, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı ve bağlantı noktası** tanımları bulunmaktadır. Bunlardan örenyeri tanımı, karışıklık yarattığı gerekçesi ile eleştirilere konu olmuş. Bu tanımın, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nin 1. maddesinin 3. tanımını oluşturan örenyerleri (siteler) açıklaması ile doğrudan örtüştüğü görülmekte, ancak 2863 sayılı yasada halihazırda tanımlanmış olan 'sit' kavramının Fransızca ve İngilizce 'site' sözcüğünden türetildiği gözden kaçmış ve bu mükerrer tanıma yol açmış görünmektedir. Koruma amaçlı imar planı kavramının, şartnamelerde ve diğer yazında şimdiye dek oldukça olgunlaşmış olmasında rağmen yasada tanımlı olmayışının eksikliği giderilmiştir. Alan yönetimi ve ilgili tanımları, daha önce Dünya Miras Alanları ile ilişkili olarak değinilmiş olan, kapsamlı, çok aktörlü ve uzun vadeli bir planlama süreci getirmesi açısından önemli olup, çevre düzenleme projesi tanımı ise, bu kavrama alışıldık terimin anlamı ötesinde arkeolojik alanlara özel ve alan yönetimine benzer yeni bir içerik getirmiştir.

Kültür varlıklarına yapılacak müdahalelerle ilgil hükümlere bakıldığında, **basit onarımlar** izinsiz müdahale yasağına konu olmaktan çıkarılmış, sadece esaslı onarım kapsamı için bırakılmıştır (2863/md. 9, 5226/md. 3). Bu da yapıların bakım – onarım işlemlerinde kurul işlemlerini azaltıcı ve süreç hızlandırıcı bir önlem olarak görünmektedir.

5366 sayılı Koruma ve Yaşatma Yasası'nda adı geçen **yenileme projeleri**, 2863 sayılı yasa kapsamındaki tanımlara sadık kalınarak tarif edilmiş, bu yasada adı geçmeyen ancak ilk kentsel dönüşüm tasarısından miras kalıp 5393 sayılı yasada halihazırda rastlanan kentsel dönüşüm projesi terimi, tarihi ve kültürel çevrelerin korumanın ötesinde bir kapsama sahip olup bu yönde ayrıntılandırılmamıştır.

Koruma Amaçlı İmar Planları konusunda, **müellif** olma yetkisinin şehir plancılarına verilmesi ile koruma ile ilgili meslek çevresi için büyük bir değişiklik getirmiştir (2863/md. 17, 5226/md. 8). Planlama mesleğinin disiplinlerarası ve eşgüdüm kurma rolüne uygun yapısı ile plan müellifliğini üstlenmesi olumlu görülmekte, ancak tarihi kent dokularının üç boyutlu, mimari ölçekte algılanmayı gerektiren yapısı ve koruma bilimini ilgilendiren birçok ince teknik ayrıntı içermesi açısından plancıların yaygın profilinin koruma planlamasına hazır olmayışı mimarlar açısından sakıncalı bulunmaktadır.

Rölöve – restitüsyon – restorasyon projeleri ve uygulanmasında **restorasyon uzmanı mimar** veya mimar bulunması, uygulama çalışmalarında uzmanlaşmış kişilerin çalışma zorunluluğunun, katı cezai yaptırımlar ile birlikte getirilmesi, korumanın hassas bir uzmanlık işi olmasının gereğini yerine getiren önemli bir yeniliktir (2863/md. 18, 5226/md. 9). Korumanın benzer şekilde standart imar uygulamalarından farklı yaklaşımlar gerektirmesi doğrultusunda, 2001 tarihli ve 4708 sayılı **Yapı Denetimi** Hakkında Kanun hükümlerinin uygulanmayacağı hükmü getirilmiştir (5266/md. 27). Bunun yerine mevcut ilke kararlarından 660 sayılı karar gerekli açıklamaları içermektedir.

3.4. Yeni Örgütsel ve Akçal Araçlar

Örgütsel araçlar

Yasalardaki birçok ilkesel yaklaşımı etkileyen unsur, **kültür ve turizm kurumlarının birleşmesi** olarak gözlenmektedir. Bunun yanında, **yerel birimlere** daha fazla yetki, sorumluluk ve kaynak verilmesi yoluyla korumanın yerelleştirilmesi, hizmetlerin daha çabuk ve etkin verilebilmesi, başta mülk sahipleri olmak üzere tüm **toplum** tarafından benimsenmesini sağlaması öngörülmektedir (Madran, Özgönül 2005a: 11-12)

Koruma önlemleri alınması, kamu kurum ve kuruluşları ile **belediyeler** ve **valiliklere** delege edilmiştir (2863/md.10, 5226/md. 4). Belediye ve il özel idareleri ve mahalli idare birliklerine kamulaştırma yetkisi verilmiştir (2863/md.15, 5226/md.7).

Bu işler için Belediye bünyelerinde koruma, uygulama ve denetim büroları (**KUDEB'ler**), İl Özel İdareleri bünyesinde ise **proje büroları** ve **eğitim birimleri** kurulması öngörülmüştür. Bu yapılanma, koruma kurullarınca alınan kararların imar uygulamaları düzeyinde somut bir şekilde takip edilmesini, kararların uygulanabilirliği arttıkça kurulların engelleyici olarak görülmekten kurtulmasını sağlama potansiyeli açısından önemlidir. Ancak bu büyük desteği verebilecek nitelikte KUDEB ve proje bürolarının yerel yönetimlerde yaygınca kurulması, ciddi bir yetişmiş eleman sıkıntısı ile karşılaşma tehlikesi altındadır, ve bunların da uygulanabilirlik sorunları olup olmadığı, zamanla daha iyi anlaşılacaktır.

Koruma Kurullarının yapısında yapılan değişiklikler ile, Bakanlıkça seçilen kurul **üyelerinin** sayısı üçten beşe çıkarılmış ve üyelere bir hukuk uzmanı eklenmiştir (2863/md.55, 5226/md.10, 2863/md.58, 5226/md.12). Kurul üyelerine görevlerini yerine getirmede tarafsızlık, toplantılara devamlılık, kararların bilimsel gerekçelerinin yazılması, vb daha sıkı **ölçütler** getirilmiştir (2863/md.55, 5226/md.10, 2863/md.57, 5226/md.11). Böylece kurulların kurumsal yapısı ve hesap verebilirliği güçlendirilmiştir.

Koruma planı hazırlama sürecinde **katılım** aranması, onama sürecinin daha ayrıntılı ve süre kısıtlamaları içinde tanımlanması (2863/md.17a, 5226/md.8), yaygın bir uygulama sorunu olarak karşımıza çıkan ve konu ile ilgili birden fazla İlke Kararı çıkarılmasını gerektiren koruma planı yapım işlerinin hız ve içerik olarak desteklenmesini sağlamaktadır. Plan ve proje dışı inşai uygulama yapanlara uygulanacak yaptırımların meslek odalarına da bildiriliyor olması (2863/md.18, 5226/md.9), kamu – sivil sektör eşgüdümünün ve katılımın desteklenmesi açısından olumludur. Meslek odası temsilcileri Koruma Bölge Kurulu toplantılarına gözlemci olarak katılabilmesi ise, kararlarda oy hakkı verilmemiş olması açısından yetersiz bulunmaktadır (2863/md.58, 5226/md.12).

Yönetim alanlarında **alan yönetimi**, ulusal nitelikli müzelerde ise **müze yönetimi**, anıt eserlerde **anıt eser kurulu** kurulması ile ilgili madde (2863/Ek madde 2, 5226/md. 17), yönetim alanları ile bunların bağlantı noktalarının korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kentsel sitlerde ilgili belediyelerce veya belediye sınırları dışında Bakanlıkça yönetim planı taslağı hazırlanması, bunun ilgili gruplardan oluşan danışma kurulu, alan başkanı belirlenir, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi gibi mekanizmalarla olgunlaştırılarak yürürlüğe konması gibi son derece yenilikçi, ve KUDEB'lerde olduğu gibi **iddialı** düzenlemeler içermektedir. Ulusal nitelikli müzelerde ve taşınmaz kültür varlığı niteliğindeki anıt eserler için de çeşitli kurullar oluşturulması, düzenlemenin kapsamını ve karmaşıklığını artırmaktadır. Bu düzenlemenin de **uygulama ile sınınanacağı** düşünülmektedir.

Akçal araçlar

Yeni yasalar, **bireysel ve kurumsal bazda kullanılacak yeni kaynaklar ve mali kolaylıklar** getirmektedir. Kamu kurumlarının yeni gelir kaynakları arasında, koruma planı

yapımı için İller Bankası'ndan Belediyelere ödenek aktarımı ve İl Özel İdarelerine bütçe konmasını öngörmektedir (2863/md.17, 5226/md.8, 5217/md.8,9,17).

Korumaya onarım yardımı ile ilgili maddenin ismi, yeni **katkı payı** modeline göre değiştirilmiş, kredi verme imkanı kaldırılmış, sadece hibe imkanı kalmış, ödenek ve muafiyetler, il özel idaresi bünyesinde açılacak bir 'katkı payı hesabı' ve Toplu Konut fonundan katkı imkanları tanımlanmıştır. (2863/md.12, 5226/md.6)

Kamu dışı kaynakların da özendirilmesi söz konusudur. Bunlar arasında özel yatırımlar ve girişimler, vergi bağımsızlıkları, vb (5225 ve 5228 sayılı yasalar) bulunmaktadır. 5226 sayılı yasa da 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, 492 sayılı Harçlar Kanunu, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu gibi çeşitli diğer yasalarda destekleyici hükümler getirmiştir.

Takas ve kısıtlanmış hak aktarımı ile ilgili düzenlemeye göre, koruma kararları ile kesin yapılanma yasağı getirilen sit alanlarında bulunan özel mülkler belediye ve il özel idaresine veya üçüncü şahıslara ait taşınmazlarla takas edilebilmektedir (2863/md.17b,c, 5226/md.8). Bu konudaki esaslar, Sermaye Piyasası Kurulu kurallarına göre değerlendirilmesi, menkul kıymete dönüştürecek belgelerin kullanılması, kısmi yapılanma haklarının da aktarılabilmesi şeklinde özetlenebilir. Ayrıca, taşınmazların satışa konu olamayacağı, malikin bu varlığın korunması ve yaşatılması için gerekli bakım, onarım ve restorasyon çalışmasını, menkul kıymetleri teslim almasını müteakip gerçekleştirmesi gibi koşullara bağlanmıştır. Önemli bir araç olan imar hakkı aktarımının temelindeki yöntem, imar hakkı **gönderen bölgenin**, koruma amacıyla kısıtlanmış imar statüsünün devam etmesi, karşılığında edinilen kaynak ile alanın koruma ve bakımının sağlanması, imar hakkı **alan bölgenin** ise bu haklar sayesinde gelişerek imar rantı elde edebilmesidir. Bu yöntemin, Türkiye'de gayrimenkul ve bankacılık – finans sektörlerinin bir araya gelmesi ile daha çok işlerlik kazanacağına inanılmaktadır (Göksu 2005).

4. GELECEĞE YÖNELİK DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Son dönemdeki yasal düzenlemelerin olası etkileri, aynı anda hem birçok risk hem de fırsat barındırmaktadır. En kısa özetle, genel anlayış ve politika olarak **kültür turizmi** kavramına dayanan bu düzenlemeler, bir yandan proje ve uygulamalarda büyük bir patlama şeklinde gerçekleşecek **nicelik artışına**, diğer yandan ise bilimsel ve doğru uygulamaların, mesleki uzmanlığa saygının yeterince benimsenmeyişi sebebiyle **nitelik azalmasına** yol açabilecektir. Bu iki eğilim arasında bir **dengenin kurulması**, ivmelenmekte olan dalganın yakalanarak üretkenliğin sürdürülmesi, ancak uygulamalarda gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir.

Yeni gelişmelerin barındırdığı fırsatlardan belki en önemlisi, vatandaşların tarihi eserleri korumaya ve kurtarmaya değer olarak görmeye başlaması, ve ilk başta sadece **maddi** bir değer ve kazanç kapısı olarak algılasalar dahi, gittikçe bunun ötesinde, bunların bir kültürel **kimlik ve aidiyet** simgesi, gurur duyulacak manevi bir zenginlik olduğunu daha çok idrak edeceklerdir. Bu toplumsal dinamiklere yasal araçlar da eklenerek koruma **uygulamalarının önü açılmış**, araçlar çeşitlenmiştir. Bu süreçte özel sektörde de yeni yasal imkanlardan yararlanmaya yönelik ticari ve mesleki yapılanmalar olacak, sivil toplum kuruluşları daha etkin hale gelmeye devam edecek, ve bazı uygulamalar hızlanacaktır

Bu noktada, ilk iyimserliğe, belirli bir **endişe** karışmaktadır. Bunun nedeni, büyük bir hevesle ve acele ile girilen projelerin **bilimsel ilkeleri** gözetmeden, özensizce yapılma tehlikesidir.

Para, yetki ve niyet sağlanmış olsa bile, koruma işinde bir de mutlaka uzmanlık unsurunun bulunması gerekmekte, gerek halkta, gerekse, ve özellikle yöneticilerde, bunun ne kadar farkında olduğu kuşkuludur.

Yerel yönetimlerin kapasitelerini aşan uygulamalara girişmeleri konusunda, imar ve koruma plancılığı açısından **belediye kurulurken dikkate alınması gereken noktalar**, bir uyarı niteliğinde ortaya konmuştur: Belediye kurulmadan önce yerleşmenin daha büyük belediyenin mücavir alanı ya da gelişme bölgesi (hinterlandı) içinde olup olmadığına bakılması ve küçük belediyelerin imar ve koruma planlaması yetkileriyle donatılmayıp, çevredeki özekselle belediyenin destek ve denetimine bırakılması bunların başlıcalarıdır. (Geray 2002: 23) Küçük belediyeler gibi tarihi kentlerin büyük bir kısmının da kırsal alanda bulunması, bu uyarıların önemini artırmaktadır.

Ancak bir yandan da, halka ve kültür mirasının somut varlığına yakın olan yerel yönetimlerin hızının kesilmesi, gerekli olup olmadığına ötesinde **gerçekçi** bir istek de olmayabilir. Bu noktada, yapılan **yanlış uygulamalardan dersler** çıkarıldıkça, daha doğrusuna ulaşılabileceği ümit edilebilir. Ancak bu esnada da geri getirilemeyecek, **yerine başkası konamayacak** eşsiz tarihi **değerlerin** de sonsuza kadar yitirilmesi göz önüne alınmaması gereken bir risk olarak görülebilir.

Gerek merkezi ve yerel kamu kurumlarında, gerek özel sektör piyasasında **bilimsel ve teknik donanımına sahip kadrolar** yetiştirilebilirse, asgari zararlarla doğru koruma kültürüne ulaşılması beklenebilir. Burada üniversite öğretim üyelerinin ve eski eser korumasında deneyimli serbest mimarların sağlayacağı hizmet içi eğitim programları, koruma konusunda uzman sivil toplum kuruluşlarının sürece dahil olarak kurumlara danışmanlık yapması ve yeterlilik standartlarını düzenlemeye yardımcı olması da yararlı olacaktır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanısıra diğer resmi kurum ve bakanlıklarda da **eşgüdüm** amaçlı ve destekleyici resmi kararların alınması, özellikle ilgili tüm resmi makamların ve vatandaşların uzman bilgisine erişiminin kolaylaştırılması da düşünülmelidir. Dünyadaki gelişmiş ülkelerde bu konuda birçok başarılı örnek bulunmaktadır. Bunları ülkemizin kendi sosyo-ekonomik ve politik koşullarına uyarlayarak gerçekçi modeller üretmemiz gerekmektedir. Bu gerçek anlamda bir **misyondur**.

5. KAYNAKÇA

1. GERAY, Cevat, 1998, **Çevre Yönetimine Giriş** (Yayınlanmamış Ders Notları)
2. GERAY, Cevat, 'Koruma ve İmar Plancılığı Açısından Tarihsel Kentlerde Belediyeleşme', Tarihi Kentler Birliği, **Yerel Kimlik**, Ocak-Şubat-Mart 2002, s.23
3. GÖKSU, Faruk, 'İmar Hakları Transferi Kavramı ve Yeni Yasada Taşınmaz Hak Aktarımı Uygulama Aracının Değerlendirilmesi', **TMMOB Şehir Plancıları Odası Koruma Sempozyumu**, 24-26 Kasım 2005, Diyarbakır (konuşma notları)
4. Habitat II Türkiye Ulusal Komitesi, 1995, **Habitat II- Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı (Taslak)**
5. MADRAN, Emre, 2004, **2863 sayılı yasada öngörülen değişiklikler hakkında görüş yazısı**
6. MADRAN, Emre & ÖZGÖNÜL, Nimet, 2005 (a), **Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı**, T.C. Kültür Bakanlığı & TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara
7. MADRAN, Emre & ÖZGÖNÜL, Nimet, 2005 (b), **Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması**, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara
8. TMMOB Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası ve diğer odaların çeşitli basın açıklamaları ve bildirimleri

9. TMMOB Şehir Plancıları Odası, **Koruma Sempozyumu**, 24-26 Kasım 2005, Diyarbakır (konuşma notları)
10. YILDIRIM, Ege, 1999, **Tarihi Çevre Korumada Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü** (*Motivating the Masses: The Role of Community Groups in Historic Conservation*), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, York Üniversitesi, York